

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на **Калин Михайлов Маджаров**, редовен докторант към катедра Археология – Софийски университет „Св. Климент Охридски“ на тема **„Некрополите като извор за културното развитие на Североизточна Тракия в периода VI – III в. пр. Хр.“** за присъждане на образователната и научна степен **доктор**.

Рецензент: Проф. дин Людмил Гетов

Калин Михайлов Маджаров е завършил специалност Археология в Историческия факултет на С У „Св. Климент Охридски“ през 2006 г. с образователна степен *бакалавър*, а през 2008 г. със степен *магистър* по Археология. На 01.02.2009 г. е зачислен на редовна докторантура към катедрата с научен ръководител доц. д-р Тотко Стоянов.

Темата на дисертационния труд оценявам като сполучливо формулирана, навременна и защитима, както правилно е преценено в началния етап на докторантурата. Изборът ѝ е в пряка зависимост от няколко фактора – историческата специфика и превратна съдба на изследвания район (Североизточна Тракия), огромното количество натрупан до момента археологически материал, гъста мрежа от некрополи (могилни и плоски), както и наличието на вече ясно очертани селищни центрове при Борово, Брестовица и Сборяново. Всичко това са благоприятни предпоставки за едно обобщаващо изследване, нуждата от което запълва рецензирания труд.

Структурата на дисертационния труд не предизвиква възражения, считам, че е направен сполучлив избор как следва да бъде разработена подобна тема, където археологическият извор е основен и определящ за целия ход на изследването. Тя се състои от пет отделни глави, каталог, библиография и приложения (карти, таблици и илюстрации) с общ обем 304 стр. Крайният резултат потвърждава правилното решение по отношение на структурата.

Времевите рамки на дисертацията са добре очертани и аргументирано защитени - нач. VI - средата на III в. пр. Хр. Началният термин използва археологическите данни за консолидиране на единна в културно отношение гетска общност, а крайният се свързва със засвидетелствания общ упадък (икономически и културен) на гетското общество, резултат на стечение на редица неблагоприятни обстоятелства и фактори. Териториалният обхват също така е добре очертан, със съобразяване на реалните дадености по отношение на историческата и археологическа ситуация. Неизбежното „включване“ на Черноморското крайбрежие, със съществуващите там полиси, нарушава впечатлението за единна в етническо отношение картина, но евентуалното им игнориране би било неправилно предвид вече зададената рамка.

В етническо отношение картината на изследвания ареал предлага три основни компонента с различна степен на количествена представителност – траки (гети), скити, гърци и неизбежните смесени групи в контактните области. Преобладаващата част от некрополите принадлежат на хомогенна в етническо

отношение общност, известна като гети. На гробните комплекси, принадлежащи на другите два компонента (гърци и скити), е отделено значително по-малко внимание предвид досегашния напредък в изследването им, видно от литературата по проблема.

Целите и задачите са ясно формулирани – чрез анализ на основните характеристики на некрополите и наличните исторически извори да се очертае общата картина на културното развитие на Североизточна Тракия в периода от началото на VI до средата на III в. пр. Хр. Тези цели и задачи остават определящи и водещи в целия по-нататъшен ход на изследването на докторанта.

Глави II, III, IV и V представляват същината на изследването. Глава II разглежда некрополите, гробните и допълнителни съоръжения в цялото им многообразие, които предлага избрания регион. Представени са впечатляващо количество гробни комплекси – общо 988 плоски и 320 могилни, заедно със съдържащите се в тях съоръжения (гробни и допълнителни). Ясно се очертават около 20 големи некрополи от двете страни на р. Дунав. По отношение на обряда е установено видимо и решително преобладаване на кремацията, съответно 98 % и 90 % за плоските и могилни гробове. При гробните съоръжения се очертава преобладаване на обикновените ями (общо 67%), като значително по-слабо са представени цистите, зиданите гробове и монументалните гробници. Тази картина се очертава за пръв път като резултат на прецизното и вярно представяне на ситуацията при отделните комплекси. Обърнато е внимание и на допълнителните съоръжения в гробните комплекси – каменни и керамични струпвания, ями, огнища, устринуми, есхари и др. Те са внимателно проследени и отразени при разглеждане на отделните комплекси и съоръжения.

Глава III е посветена на хронологията на некрополите, изхождайки от презумцията, че това е от първостепенна важност по отношение проследяване и изясняване на културното развитие на Североизточна Тракия през разглеждания период. Разгледани и коментирани са 62 некропола от двете страни на Дунав със сполучливи опити за прецизиране на предлаганите до сега колебливи датировки. За ранния период (VI-IV в. пр. Хр.) като основни хронологически репери са използвани некрополите от Добрина I, проф. Иширково и Буджак II. Що се отнася до ранната елинистическа епоха тук са използвани предимствата, които предлага археологическият материал, сред който изобилства амфорна тара и импортна гръцка керамика. Това е позволило на докторанта да уточни, а в отделни случаи и да ревизира, досегашните дати на някои комплекси, които са разгледани в азбучен ред, с дискусията относно хронологията им.

Връзката между хронологията на некрополите, обряда и гробните съоръжения и „географското им разпространение” (по-добре би било да се каже *териториално*) се проследява в глава IV на дисертацията. Следва да се има предвид, че резултатите от наблюдението в случая са силно и дори изцяло зависими от степента на проученост, особено по отношение на плоските некрополи. При последните елементът случайност при локализирането им е доминиращ. Постулирането на „определени зависимости между хронологията и териториалното разпространение” и „установяване на „трайни тенденции” в този смисъл е добро като пожелание, независимо от посочената несигурност. Положените усилия в тази насока са оправдани и предложената картина, колкото

и оспорима и валидна само за момента, налага определени изводи. Така напр. по отношение на териториалното разпространение на некрополите прави впечатление, че те са компактно разположени предимно в басейните на реките Провадийска, Суха и Канагьол и битуват в един продължителен период от време. Това най-малкото свидетелства за една устойчива в демографско отношение картина, където популацията е постоянна. След V в. пр. Хр. се появяват некрополи в басейните на реките Русенски Лом и Камчия, впоследствие по късно и в делтата на Дунав, по левия бряг на Дунав и др. III век предлага голяма концентрация на некрополи в басейните на Янтра, Камчия, Сборяново и Югозападна Добруджа (само плоски). Проследено във времето некрополите „превземат“ нови територии от изследвания ареал, резултат вероятно на вътрешни процеси на движение на населението и увеличаване на броя му.

Що се отнася до погребалния обред, изведените като резултат на наблюденията на докторанта факти, също предлагат добри възможности за определени изводи, дори и хипотетични. Ясно се очертава картината на предпочитанието към кремацията за целия времеви отрязък от началото на 6 до средата на III в. пр. Хр., потвърдено от внушителните 91 %. Обредът заравяне е установен камо в 39 погребални комплекса с видимата тенденция към намаляване във времето от началото към края на периода. Съпоставено с териториалното разпределение на комплексите, тенденциите са трудно доловими, но се очертава използването на заравянето в територии компактно наситени с некрополи, като тези в басейните на реките Провадийска, Суха, Канагьол, Камчия, Русенски Лом и др., които са по-ранни, и където се констатира използването и на двата обрета едновременно.

В хронологическо отношение гробните съоръжения, проследени в периода VI – ср. III в., показват от една страна устойчивост на рано възникнали типове (ями, цистови гробове, урни), а от друга появата на нови типове съоръжения, в т.ч. и зидани гробове и гробници (куполни и такива с полукълбовиден свод), несъмнено свидетелство за нараснали възможности, както и за проникване на чужди влияния. Ясно се очертават селищни центрове с некрополи, където са застъпени солидно изградени монументални гробници, белег за просперитет на аристократичната върхушка.

Направените до тук разсъждения могат да бъдат оспорени, но и потвърдени след проучването на нови некрополи. Докторантът не навсякъде се е осмелил да изложи по-категорично свои идеи, въпреки, че от гледна точка на статистическото излагане на данните от изследването на всички гробни комплекси, направеното е много прецизно и полезно.

Глава V е особено важна, предвид заявеното намерение да се очертае картината на социално-икономическото развитие на Североизточна Тракия в посочения период. В това отношение некрополите предлагат много добри възможности с данните по отношение на съоръженията и обрета. С наблюденията си и доброто познаване на ситуацията като цяло, докторантът е направил успешен опит да очертае тази картина, проследявайки последователно отделните компоненти, отделени в няколко параграфа: погребален обред, антропологически данни, социален статус, данни за погребаните животни, икономически връзки. Направените наблюдения предлагат доста пълна и вярна

представа за социално-икономическото развитие на изследвания ареал, бележите на икономическа активност, търговски връзки, патология и диета и др. Не споделям изцяло мнението му, че що се отнася до социалния статус на погребаните, това е възможно да се направи единствено само въз основа на богатите погребения. Като презумпция това е правилно, тъй като тази категория гробни комплекси се представят с най-безспорните елементи на „богатството“ – съоръженията и гробните дарове. Но погребенията на бедните слоеве, с нисък социален статус, не следва да бъдат пренебрегвани. Те допълват споменатата картина за социалния статус именно с характеристиката си на *бедни* и отсъствието на представителни гробни дарове.

Разграничаването на отделни хоризонти при богатите погребения (комплекси) е направено по схемата на покойния М. Домарадски, с вмъкване на някои междинни хоризонти (напр. I-I, II-III) с оглед възможността да се обхванат в пълнота всички случаи. От общия преглед се налага впечатлението за видим просперитет на гетското общество в периода кр. IV – първата половина на III в. пр.Хр. (хоризонт III), факт, който докторантът е доловил и сполучливо интерпретирал. Успешен е и опитът му да съпостави това с териториалното разпространение на богатите комплекси, при което естествено изпъкват и се очертават тези при формираните селищни и династически центрове, като този при Сборяново. Не случайно именно тук се срещат монументалните и солидно изградени гробници – с куполен и полуцилиндричен свод.

Заклучението е доста обширно и компенсира отсъствието, в повечето случаи, на изводи към отделните глави. Тук са сумирани и се коментират основните изводи, налагащи се от целия ход на изследването. По отношение на обряда се налага впечатлението за доминиране (преобладаване) на кремацията за целия период от нач. на VI до средата на III в. пр. Хр. Настъпилите промени по отношение на гробните съоръжения върху цялата изследвана територия са проследени и анализирани, в т.ч. и на редица локални особености. Отбелязано е формиране на „териториално ядро“ с ясно очертана по-висока материална култура, отразено както в гробните съоръжения, така и в гробния инвентар. Някои тези богати гробни комплекси правилно се свързват с очертаващите се вече аристократически и династически центрове, а кулминацията на този разцвет нормално се свързва с времето на Лизимах.

Каталогът е неразделна част от дисертацията, включва 95 некропола с пълна и изчерпателна информация за тях. Приложенията във вид на таблици, хистограми и илюстрации съдържат изключително ценни данни и улесняват възприемането на текста. Авторефератът отразява в достатъчна степен пълно и изчерпателно цялостния ход на изследването. Посочените приноси приемам за негово лично дело и ги приемам изцяло.

Списъкът на използваната литература е изчерпателен и максимално пълен, що се отнася до конкретната тема.

Докторантът К. Маджаров е автор на три публикации върху основни проблеми от темата на дисертацията. Особено важна е тази върху хронологията на монументалните гробни съоръжения от източния могилен некропол на Историко-археологическия резерват „Сборяново“. (Collegium historicum, I, 2011).

Крайната ми оценка е, че докторантът се е справил много добре, в голяма степен е изпълнил формулираните цели и задачи, овладял е напълно внушителния по количество археологически материал и се е постарал да извлече максимум информация по разглежданите проблеми. В отделни случаи е проявил известна плахост и непоследователност по отношение на собствени изводи и заключения.

Оценявам дисертационният му труд за приносен като цяло, по отношение на една важна в научно отношение проблематика – тази за културното развитие на Североизточна Тракия в очерганите времеви рамки. Това ми дава основание да обявя решението си за положителен вот за присъждане на образователната и научна степен *доктор* на редовния докторант Калин Михайлов Маджаров.

София, 01.03.2013 г.

Рецензент:

/Проф. дин Л. Гетов/

